مۆسیقای شیعریی گۆرانی کارکردن لە فۆلکلۆری کوردیدا

پ. د. سەردار ئەحمەد حەسەن

پ. د. هیمداد حوسێن بەکر

بەشی زمانی کوردی- کۆلێژی پەروەردە- زانکۆی سەلاحەددین- هەولێر- هەریماکوردستان/ عیراق

پوختە:

ئەدەبیاتی فۆلکلۆری کوردی سامانێکی دەوڵەمەندەو هەمیشە وەکو بەڵگەی رەسانەیەتی و گوتاری مانەوەی ناسیونالیستیی کوردی جێگەی بایەخی لێکۆڵەران بووە. گۆرانی فۆلکلۆریی دەربڕی هەست و توانای جەستەیی و هزری مرۆڤی کوردبووەو خۆی لەگەڵ کەشوهەوای ناوچەکەی خۆیدا گونجاندووە.ئەم لێکۆڵینەوەیە بەشێك لەو گۆرانیانەو بە تایبەتی گۆرانی کارکردنی لەخۆگرتووەو زیاتر بنیاتی هوتەری و مۆسیقای شیعریی ئەو گۆرانییانەی لە زۆر ناوچەو دەڤەری جیاوازی بە نموونە وەرگرتووە.

پەیڤێن سەرەکی: *فۆلکلۆر، گۆرانی کارکردن، مۆسیقای دەرەوە، مۆسیقای ناوەوە، رەوانبێژی.*

پێشەکی:

لە هەندێ کتێب و لێکۆڵینەوەدا ئاماژە بە گرنگی و بایەخی ئەدەبیاتی فۆلکلۆری و بەش و کەرەستەکانی کراوە، وەلێ بە دەگمەن وەکو رەخنەگرێکی ئەدەبی لەسەر بنیات و کێش و سەروا و مۆسیقای دەرەوەو ناوەوەی هۆنراوەکانی گۆرانی فۆلکلۆری وەستاون، بۆیە ئەم لێکۆڵینەوەیە هەوڵێکە بۆ دیاریکرنی جۆرێکی ئەو هۆنراوانەی گۆرانی، کە ئەویش گۆرانی کارکرنە لە ژیانی کۆمەڵگەی کوردەواریدا. هەر یەکێك لەو گۆرانییانە شێوازو مۆسیقای تایبەتی خۆی هەیەو لەگەڵ رەوتی جووڵەی ئەندامانی جەستەدا دەگونجێن.

سنووری لێکۆڵینەوەکەمان لە میانەی ئەو دەقانەن، کە بە شێوەزاری کرمانجی ناوەڕاست نووسراون و چەندین ناوچەو دەڤەری جیاوازی لەخۆگرتووە، ئەمەش بەڵگەو پشت ئەستوورییە بۆ بۆچونەکانمان لەمەڕ کێش و سەرواو چۆنیەتی مۆسیقای ناوەوەو دەرەوەی ئەو گۆرانییانە.

Zakho Centre for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

میتۆدی لێکۆڵینەوەکەمان لەسەر بنەمای میتۆدی وەسفی- شیکارییە و پێویستیی لێکۆڵینەوانەوەکەش وا دخوازێ، کە هەندێ ئاماژەی بۆ بۆچوونی دەروونی و جڤاکییش لەخۆبگرێ.

بنیاتی لێکۆڵینەوەکە لە دوو فەسڵ و هەر فەسڵێکیش چەند تەوەرەیەکی لەخۆگرتووە.لە فەسڵی یەکەمدا بە شێوەیەکی گشتی ئاماژەمان بۆ زاراوەی فۆلکلۆر و پێوەندی بە زانستە مرۆڤایەتییەکان و مێژووی کۆکردنەوەو هەوڵە بەراییەکانی ئەو مەیدانە داوەوە دواتر لەسەر گۆرانی کارکردن و لە تەوەری دووەمیشدا مۆسیقای شیعری و بنەما و رەگەزە پێکهێنەرەکانی باسکراوە.

لە فەسڵی دووەمدا، کە ئەویش دوو تەوەرەی لەخۆگرتووە.لە تەوەرەی یەکەمدا کێشە جیاوازەکانی گۆرانی فۆلکلۆری باسکراوەو لە تەوەرەی دووەمدا مۆسیقای گۆرانییە فۆلکلۆرییەکان هەڵوەستەی لەسەرکراوەو لە کۆتاییدا ئەنجامەکان ئاماژەیان پێکراوە.

فەسڵی یەکەم: ئەدەبیاتی فۆلکلۆری کوردی

مێژووی کۆکردنەوەی فۆلکلۆر لە جیهاندا بۆ سەردەمی ڕێنیسانس دەگەڕێتەوە. لە ئەوروپا لە سەدەی شازدەیەمدا، واتا لە سەردەمی بووژانەوەی زمان و ئەدەبی نەتەوەییدا، بەڵام بەشێوەیەکی فراوان و ئەکادیمی لە سەدەی نۆزدەیەمدا برەوی سەندو گەشەی کردو نەتەوەکانی ئەوروپا بەشێوەیەکی فراوان خستیانە بەرنامەکانیانەوە.

ئەوا بۆ نزیکەی سەدەو نیوێك دەچێت زاراوەی فۆلکلۆر بەسەر زاری رۆشنبیرانەوەیە(کراب، ١٩٦٧، ص١٧). فۆلکلۆر وەك زانستێك((زانستێکی ڕۆشنبیریی پەیوەندار بە بەشێکی رۆشنبیری، (رۆشنبیری میللی) دەیەوێ لە گۆشەنیگای مێژوویی و جوگرافی و کۆمەڵایەتی و دەروونییەوە ڕووناکی بخاتە سەر بابەتەکانەوەو وەك هەموو زانستەکانی دی کۆمەڵێ دەرئەنجامی زانستی بەدەست هێناوە بۆ ئەو کەسانەی خەریکی کاروباری سیاسی و کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیریین.)) (الجوهري، ١٩٧٨، ص١٩).

فۆلکلۆر چییە؟ ئەم پرسیارە دەمانخاتە گێژاوێك، چۆنیەتی تێڕوانین و بۆچوونی فۆلکلۆر لە وڵاتە سۆسیالیستەکانی پێشوو وڵاتانی دی ئەوروپا جیاوازە. بۆیە پێناسەکردنی فۆلکلۆریش کارێکی ئاسان نییەو ژمارەیەکی زۆر پێناسەی بۆ کراوەو هەر یەکەی لە روانگەیەکی تایبەتییەوە بۆی چووە، ئەمە سەرباری ئەوەی تا ڕادەیەکی زۆریش لەگەڵ ئەدەبی میللیدا تێکەڵاو بووە .

فۆلکلۆر ئەو ماددەیە، کە لە نەوەیەکەوە بۆ نەوەی دوای خۆی دەگوازرێتەوە یان بەدەستەواژیەکی دی: ((ئەو حیکمەت و ئەدەبەیە، کە گەل لە کتێبەوە فێری نابێت.))(مرسي، ١٩٨١، ص٨٥). جۆناس بالیز دەڵێ: (فۆلکلۆر واتا زانستی میللی جێماوو

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

شيعری ميللی))(مرسي، ١٩٨١، ص٦٠). ئەم زانایە تەنها جەخت لەسەر ناوەرۆكی فۆلكلۆر دەكاتەوەو پێی وایە فۆلكلۆر هەموو ئەو شێوازانە دەگرێتەوە، كە بە وشە دەردەبڕێن، جا ئەو وشانە خەڵكی سادە یان شارستانی دەریبڕن.

ئەنترۆپۆلۆجییەكان، بە تایبەتی زانای بەناوبانگ ولیەم پاسكۆم دەڵێ:((فۆلكلۆر واتە ئەفسانەو هەقایەتی ميللی بە هەموو جۆرەكانیەوەو مەتەڵ و پەند و هۆنراوەی ميللی و هەموو جۆرەگوزارشتە هونەرییەكانی دی، كە پشت بە وتە(قسە) دەبەستێت))(مرسي، ١٩٨١، ص٧١).

(چێرنشێڤسكی)یش وەك زانایەكی ڕووس تێڕوانینی بۆ فۆلكلۆر وایە((هونراوەی گەل و گۆرانیەكانی، ژیان و مێژوو ڕەسم و عادەتی خەڵكی پاراستووە.))(رەسول، ١٩٧٩، ل٩). لە ئەنجامی ئەم كۆمەڵە پێناسەیەدا دەگەینە ئەوەی بڵێین، دوو تێڕوانینی جیاواز بۆ فۆلكلۆر هەیە، ((لە وڵاتە سۆسیالیستییەكاندا لەژێر كارتێكەری فەلسەفەی ماددیدا، فۆلكلۆر تەنها بەئەدەبی سەرزاری دادەنێن و لە پیشە دەستییەكان و كەلوپەلە ماددییەكەی جیا دەكەنەوە))(سوكولوف، ١٩٧٢)، بەڵام لە وڵاتانی ڕۆژئاواو ئەورووپاو ئەمریكادا فۆلكلۆر لایەنە سەرزاریی و مادییەكەی دەگرێتەوە، لەپاڵ ئەوەشدا بیروڕای زاناكانیان زیاتر گرنگی بە تاكە كەس و داهێنانی تاكەكەس دەدەن و دەوری (كۆمەڵ) فەرامۆش دەكەن.

یەشار كەمال ڕۆماننووسی بەناوبانگی بە ڕەچەڵەك كورد شارەزایی و قووڵبوونەوە لە كلتووری نەتەوەیی بۆ نووسەرو شاعیرو ڕۆماننووسانی سەردەم بە خاڵێكی بنچینەیی وگرنگی داهێنان دادەنێ و پێی وایە((فۆلكلۆر بە چاوی زانستی بنچینەیی و بینایی چاوی كراوەی مرۆڤایەتی نارِوانین، دووربوون لەم زانستەی دایك، پشت تێكردنە لە بەها مرۆڤایەتییەكان، واتا دووركەوتنەوە لە سروشت. جا تا ئەو ڕۆژەی خەڵكی پەی بەو ڕاستییە دەبەن ئەوكاتە دنیاكەمان پاكتر و بە سەفاتر دەبێت. فۆلكلۆر نەوەكو هەر یەكێكە لە پایە گرنگەكانی زانستە مرۆڤایەتییەكان بەڵكو هەوەڵیانە.))(حوسێن، ٢٠٠٧، ل٨).

فۆلكلۆر پێوەندییەكی بەهێزی لەگەڵ زانستەكانی دیكەدا هەیە، بەتایبەتی مێژوو و كۆمەڵناسی و ئەنترۆپۆلۆجیا و جوگرافیاو زانستە مرۆڤایەتییەكانی دی، ئەمەش وایكردووە، كە ڕۆژ بە ڕۆژ گەشە بكات و لەگەڵ زەمەندا بڕوات و لە نهێنییەكانی ڕۆحی مرۆڤ بكۆڵێتەوە، بە پێچەوانەی هەندێ بیروڕا، كە پێیان وایە فۆلكلۆر ڕوو لە كزییەوو بەرەو نەمان دەچێت و لەگەڵ بەرەو پێشەوە چوونی زانست و تەكنەلۆژیادا بواری فۆلكلۆر تەسك دەبێتەوە، كە ئەمە ڕایەكی هەڵەیەو بە گۆڕانی بوارەكانی ژیان و بابەتەكانی كەرەستەی فۆلكلۆرەكەش دەگۆڕێت.

مێژووی كۆكردنەوەی فۆلكلۆری كوردییش، مێژوویەكی كۆنی هەیەو بەهیممەتی ژمارەیەك لە ڕۆژهەڵاتناسەكان پەندی پێشینان و بەیت و گۆرانی و هەقایەت و

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكولینێن كوردی

داستان و مەتەڵ کۆکراوەتەوە. لە باشووری کوردستانیشدا دوابەدوای جەنگی یەکەمی جیهانیی، هەندێك لە نووسەران و ڕووناکیران بەهەستی نەتەوەیی و ئەدەبیاتی نوێی تورکی لە ڕێگەی ڕێبازی ڕۆمانسییزمەوە کەوتنە لاکرنەوە لە فۆلکلۆرو کەلەپووری نەتەوەییەوە، بە تایبەتی بەلایانەوە گرنگیدان بە فۆلکلۆر و کۆکردنەوەی فۆلکلۆر هەنگاوێکی گرنگە بۆ بەرگریکردن لە مانەوەو خۆراگری بەرامبەر شالآوی ئەوانی دی.

سەبارەت بەکۆکردنەوەی گۆرانی فۆلکلۆری کوردییش دکتۆر محەمەد موکری لە ساڵی ١٩٥١ی زایینیدا (گۆرانی یا ترانەهای کردی) بەچاپ گەیاندووە، کە چەندین گۆرانی ناوچە جیاجیاکانی کوردستانی لە خۆگرتووەو بەشێوەیەکی زانستیش دەربارەی کێشی هۆنراوەی گۆرانییەکان دوواوەو لەگەڵ زمانە دێرینەکانی ئێرانی بەراوردی کردوون، گۆرانییەکانیش بەئەلف و بێی عەرەبی و لاتینی لەگەڵ وەرگێڕانی گۆرانییەکان بۆ سەر زمانی فارسی بڵاوکردۆتەوە.(مکری، ١٣٢٩).

لە میانەی کۆکردنەوەو لێکۆڵینەوەی ئەدەبی فۆلکلۆریی کوردی ڕۆژنامەوانیی کوردیش دەورێکی دیارو بەرچاوی بینیوە، زۆربەی ڕۆژنامەو گۆڤارە کوردییەکان لە دووتوێی لاپەرەکانیاندا چەندین بابەتی فۆلکلۆرییان لە فەوتان ڕزگارکردووەو هانی خوێنەرانیان داوە بۆ تۆمارکردنی ئەدەبی سەرزاری باوو باپیران و پاراستنی پیشە دەستییەکان و بەرەوپێشەوەبردنیان.

١-١: گۆرانی کارکردن

گۆرانی بەشێکی هەرە زیندووی ئەدەبی فۆلکلۆرە رازێنەوەی رازاندنەوەی ژیانی مرۆڤە هەر لە سەرەتای منالییەوە گوێ بەسۆزی ئاوازی رەسەنی (لای لایی) ی دایك جۆش دەدرێ .بۆیە هەموو کۆیلەی ڕیتمی ئاوازە رەسەنەکان بووین، لەناو چوارچێوەی گۆرانی و ئاوازو دێڕە هۆنراوە فۆلکلۆریەکان دا بەسەدان وشەی ڕەسەن و چۆنێتی داب ونەریتی نەتەوایەتیمان پارێزراون (بیاینسکی وگۆگۆل گۆرانیان بەمێژووی گەل ناوبردووە ، ناویان ناوە (زەنگی دەوران) و وێنەی زیندو دیارو رەنگینی راستی)....))(مردان) ٢٠٠٨، ژ٢٠)(دکتور محەمەد موکری و تۆفیق وەهبی بەگ) بنچینەی سەرهەڵدانی وشەی گۆرانی ئەبەنەوە سەر (گۆران) دکتۆر محەمەد موکری جدەڵێت: (وشەی گۆرانی دراوەتە پاڵ (گۆران) کەیەکێکە لەهۆزە مەزنەکانی نێوان سنەو کرماشان کە خەڵکی ئەو عەشیرەتە پێڕەوی ئاینزای (ئەهلی حەق) دەکەن وخاوەنی (عاقیدە) و (ئاداب) و (ئەدەبیات) ی تایبەتی خۆیانن)(شاربازێری)١٩٨٥، ٤٧) تۆفیق وەهبیش هەمان راوبۆچونی دکتۆر محەمەد موکری هەیە دەڵێت (وشەی گۆرانی لەعەشیرەتی گۆرانەوە هاتووە))(س، پ) ئەم هونەرە دەدرێتەپاڵ ئەوان ،

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

چونکە عەشیرەتێکی کشتکارز نیشتەجێبوون پتر دەرفەت وتوانایان بووە بۆ دانان و ڕاهێنانی هۆنراو و ئاواز)(ڕەسول، ١٩٨٤، ٨٧).

گۆرانەکانیش وەکو زۆربەی عەشیرەتەکانی تری کۆمەڵگەی کوردی گەرمیان و کوێستانیان کردووە، هەمیشە بەدوای لەوەڕو لەوەڕگادا گەڕاون بۆ ئاژەڵەکانیان)(مەردان، ٢٠٠٨، ژ٢٠). دوای گۆڕانی ژیانی گۆرانەکان و نیشتەجێبوونیان و(بەخێوکردنی ماڵات بوون بەگۆڕانکاری ژیانی گۆرانەکان کوردە ماڵەکان رقیان لێهەڵگرتوون بەجۆرێکی وا هەوڵی لەناوبردنیانی کشتوکاڵەکانیان داون ، ئەو نیشتەجێبوونەی گۆران بە(گۆڕان) ناوزەد کردووە چونکە لەداب ونەریتی کۆچ و کۆچبەری لایانداوە .... (وشەی ناوی(گۆران) لەگۆڕانەوە سەرچاوەی گرتووە ، ئەمڕۆش بۆ پێناسەی ناوی گۆرانی (گرۆانیش پەیوەندیەکی تەواوی بەباری ژیانی کۆمەڵایەتی و خورەوشت وداب ونەریت و بۆنەوە هەیە گەورەترین هۆی کاریگەریشە لەپێشخستن و ژیانەوەی کەلەپوردا)(مستەفا ڕەسوڵ، ١٩٧٩، ٧٩). زۆرجار دەبینین کێش و ئاوازی گۆرانی فۆلکلۆری تووشی لەنگی بووە دیارە ئەیمەش لەخۆڕانییە بەڵکو بەهۆی دەسکاریکردنەوەیە، چونکە هەموو گۆرانییەکی فۆلکلۆری کوردی لەبنچینەدا کێش و ڕیتم و ئاوازی زۆر تەواوە و هیچ لەنگییەکی تیانییە ، ئەوەی تووشی ئەو کەم و کوڕیەی دەکات دەگەڕێتەوە بۆ ((گۆرانی بێژە میللیەکان چونکە باکراوندی رۆشنفکریان لاوازە هەست وسۆزی نەتەوییان لادروست نەبووە لەکاتی شایی و هەڵپەڕین و بۆنەکانی تردا بەئارەزوخواست و ویستی خۆیان جێگۆڕکێ بەدەستەواژە و ڕستەو ناوەرۆکی بەیتە فۆلکلۆریەکان دەکەن چۆن بەخەیاڵیاندا هات وای دەڵێن دیرەشیعری ئەم ئاوازی گۆرانی دەگوێزنەوە بۆئاوازێکی تر بەمە فۆرمی شێوازی ناوەرۆکی گۆرانیەکە دەشێوێت و ماناو مەبەستی جوانی لەدەست دەدات)(مەردان، ٢٠٠٨، ژ٢٠) (پەندێکی ڕوسی هەیە دەڵێت :گۆرانی هاوتای جوانییە، یادەڵێت لەگۆرانیدا وشە نەلادەدرێ ، نەفرێ دەدرێ ، سروشتی گۆرانی قووڵی وڕاستە)(مستەفا ڕەسول، ١٩٧٩، ٧٩).

٢-١: مۆسیقای شیعری

مۆسیقای شیعری گرینگییەکی یەکجار زۆری هەیە، لە مۆسیقاشدا کێش ڕووی یەکەم و دیارە لە هۆنینەوەی شیعردا ، ئەگەر کێش لە خودی خۆیدا واتای مۆسیقاش نەگەیەنێت ئەوا یەکەم بنەمایەتی و کێش ((مەزنترین بنەمای شیعرەو نزیکترین تایبەتمەندیەتی، لەدوای ئەودا سەروا دێت، بۆئەوەی بنەمای دووەم دروست بکات و ڕووی دووەمی مۆسیقایە ، لێرەوە کێش وسەروا بالاترین بنەماکانی شیعرن ، لە دەرنەکەوتنیشیاندا بە هیچ شێوەیەك قسە بە شیعر دانانرێت و ئەگەر وێنەو زمان و شێوازو مۆسیقا بنەماکانی کاری شیعری بنچینەیی بنیاتنانی بن ، ئەوا مۆسیقا گرینگترین ئەو بنەمایانەیە))(صید، ٢٠٢٠ ،

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکولینێن کوردی

ع٩، ٤٨٠). پێکهاتەی مۆسیقای قەسیدە بە جۆرە جیاوازەکانیەوە، وەرگر دەوروژێنێت و هەر لە سەرەتاوە ناخی دەهەژێنێت))(صید، ٢٠٢٠، ع٩، ٤٨١) شیعرو مۆسیقا پێوەندییەکی دێرینیان بەیەکەوە هەیە. هەرچەندە هەریەکەیان تایبەتمەندی خۆی هەیە، بەڵام شیعر هەرگیز بەبێ مۆسیقا نابێت. پەیدابوونی ئەو دوو هونەرە بەیەکەوە وایکردووە ئەوەندە بچنە ناخی یەکەوە و تێک بئاڵێن دوای جیا بوونەوەشیان نەتوانن دەسبەرداری یەکتر ببن، چونکە((پێوەندییەکی تایبەتی لە نێوان شیعرو مۆسیقادا هەیە ڕەنگە ئەو پێوەندییە لەگەڵ هەر پێوەندییەکی ترا جیابێت، کە مۆسیقا لەگەڵ هونەرەکانی تردا هەیەتی چونکە شیعریش هونەرێکی زمانییەو دەربڕینی بەهۆی دەنگەو چەشە لێوەرگرتنی بەبیستنە. ڕیتم و کێشیش دەوری سەرەکیان تێداهەیە.)) (النعمە، ١٩٨٨، ٩٢-٩٣). مۆسیقا ڕەگەزێکی سەرەکییە لە شیعردا.((پێوەندی نێوان شیعرو مۆسیقا پێوەندییەکی مێژووییە .زیادەڕۆیی نییە ئەگەر بڵێین، کە بەیەکەوە دەستیان پێکردووە و بەیەکەوە هاتوون .دووهونەرن کۆکن لەگەڵ یەك زیاتر لەوەی جیاوازبن لەڕووی ماددەشەوە ماددەی مۆسیقا دەنگەکان و ماددەی شیعر وشەکانە، کە شیدەبنەوە بۆکۆمەڵێك دەنگ)). (ضیف، د.ت، ٩٢). بۆیە مۆسیقا هەر لە کۆنەوە لەگەڵ شیعر هاوڕاز بووەو تەواوکەری بووە، چونکە((نەبوونی ئاوازو مۆسیقا لە شیعردا دەبێتە هۆی لاوازبوونی و سستی دەقە شیعرییەکە.)) (خەزنەدار، ٢٠٠٤، ٣) ئەو مۆسیقایەش بەهۆی ئاوێتەبوونی دەنگەکانەوە دێتەئاراوە، بۆیە((مۆسیقای شیعری لە شیعردا دەبێت تایبەتمەندی دەنگی هەبێت. لەهەمان کاتیشدا خاوەن کاریگەرییەکی لایەنی جوانکاری و گوزارشتیشی هەبێت.))(سەید مینە ، ٢٠٠٧، ٦) ئەو مۆسیقایەی، کە پێوەندی ڕاستەوخۆی لەگەڵ شیعردا هەیەو لەناو پێتەکاندا تواوەتەوە، خۆی لە دوو جۆردا دەبینێتەوە. ئەوانیش مۆسیقای دەرەوەو مۆسیقای ناوەوەن وە هەریك لەمانە تایبەتمەندی خۆیان هەیە و بەیەکەوە مۆسیقای شیعری دێننە ئاراوە.

ۆسیقای دەرەوە:

دووڕ ەگەزی سەرەکی هەن لەناو مۆسیقای دەرەوە، کە ئەو ئاوازە دێننە ئاراوە ئەوانیش کێش و سەروان. هەریەکەیان ڕۆلی دیارو بەرچاویان هەیە لەبنیاتی ئاوازی دەرەوەی

کێش:

کێش ئەو چوارچێوە توندو تۆڵەیە، کە دەوری شیعر دەدات و لە پچڕان دەیپارێزێ. زۆر لە ڕەخنەگران بە ڕەگەزێکی سەرەکی شیعری دادەنێن و بەلایانەوە بەبێ کێش شیعر نایەتە ئاراوە. هەرئەمەش وایکردووە، کە((کێش ئەرکی پێکهێنانی مۆسیقای دەرەوەی شیعر لە ئەستۆ بگرێت و ببێتە چوارچێوەیەکی بەتین وپتەو بۆی، کە لە پەرش و بڵاوی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

دەیپارێزێت))(عید، ١٩٧٥، ٢١)، بۆیە لە شیعری هەموو نەتەوەکاندا بەدی دەکرێت، چونکە ((کێش بە تەنیا وەك مەرجێکی سەرەکی قالبی شیعری هەموو بەکاردێ، بەڵام هەر یەکە بە پێی تایبەتمەندییەتی خۆی وبە گزێرەی سەردەمی خۆی)) (گەردی، ١٩٩٩، ٦٩-٧٠). کێش لە پێکهاتە گرەنگەکانە خۆی لە چەند وەستانێکدا دەبینێتەوە، بۆیە کێش((ئاوازێکەو پێویستی بە ساتەوەختێکی دیاریکراو هەیە.)) (خلوصی، ١٩٧٧، ٢٤٥). کەواتە((کێش رەگەزێکی بنجی و نەپچڕاوە لە شیعر .شیعر بێ کێش و ریتم نابێ، چونکە هەر هیچ نەبێ شیعر لە دەنگ دروست دەبێ، دەنگیش ئاوازو ریتمە))(گەردی(٢)، ١٩٩٩ ، ٧١). شاعیرانی کۆنی کوردیش لەو مەرجەی شیعر لایان نەداوەوشیعرەکانیان لەسەر بنەمای ئاوازێکی رێك دارشتووە، کە خۆی لە کێشدا دەبینێتەوە. لە کێشیشدا بەشی زۆری شیعری کۆنی کوردی لەسەر بنەمای کێشی چەندی (عەروز)دانراوە، بەڵام شیعری فۆلکلۆری کوردی تەنیا پەیرەوی سیستەمی کێشی ژمارەی برگەیی کردووە، چونکە لەنێو خودی زمانەکەدا چەکەرەی کردووە.

سەروا:

سەروا سیستەمێکی مۆسیقیە لەسەر بنەمای دووبارە بوونەوە دروست دەبێت و بەشێکە لەمۆسیقای دەرەوە. لە شیعری کۆنی کوردیدا سەروا زۆر گرنگی پێدراوە. وە زۆرجار بەرەگەزێکی شیعر دانراوە((سەروا وەکو بربرەی پشتی شیعر وایەو ئەرکەکەشی لەوەدایە، کە کۆتایی دەهێنێتن بەو دێرەشیعرەو دەقە شیعرییەکەش رێکدەخات، جگە لەوەش وشەکانی ناو دێرەشیعرەکانیش کۆدەکاتەوەو پێکەو گرێیان دەدات، بەمەش پێوەندی لەنێوانیاندا دروست دەکات.)) (ویلك، وارین، ، ١٧٨-١٧٩). سەروا ریتمی مۆسیقی رێکدەخات و توانا مۆسیقییەکە زیاد دەکات ((ئەویش بریتییە لە کۆمەلە دەنگێك لە کۆتایی نیوەدێر یان بەیتدا دووبارە دەبێتەوە وەك پشووی مۆسیقی وایە . بیسەر پێشبینی دووبارەبوونەوەی دەکات لەماوەی رێکخراودا.))(خلوصی، ١٩٧٧، ٢١٥). سەروا تەنیا ئەرکی دروستکردنی مۆسیقای دەرەوە نییە بە هاوکاری کێش، بەڵکو((ئەرکی ئیستاتیکیش دەبینێ .شاعیر زۆرجار هونەر لە دارشتنی سەروادا دەنوێنێ و جۆرە جوانییەکی زیادەکی بۆ شیعرەکەی مسۆگەر دەکات لەگەڵ رەگەزەکانی تردا بەهای ئەدەبی بەرز دەکاتەوە.))(گەردی، ١٩٩٩، ٤). سەرەرای هەموو ئەمانە سەروا((لاسیەنێکی گرنگە لە سایکۆلۆجیەتی قەصیدەو مانا بێ ئاگاییەکان تیایا، گوزارشت لە بیرە ناوەکییەکان دەکات، ئەوانەی شاعیر بی عەمد نایانهێنێتەوە بەڵکو لە قەصیدەکەدا لە قووڵایی نەستەوە سەردەردەکات .بۆیە گرنگە، کە شاعیر ئەو شتانە بڵێت، کە بیریان لێدەکاتەوە، بیرکردنەوەیەکی بەئاگا. سەرواش شاراوەکانمان بۆ ئاشکرادەکات وئەو شتانە دەڵێت، کە شاعیر نایەوێت پەردەیان لەسەر لابدات، لە بیری شاراوە لەناو دەرونیدا... سەرواکان تیشکی روونکەرەوەن

ئەوەی لە دەروونــــی مرۆڤایەتییـــدا حەشـــار دراوە دەیخـــاتە ســـەرەوەو کلیلەکەیمـــان پێدەبەخشێت.))(الملائکە، ١٩٩٣، ٦٦).

مۆسیقای ناوەوە:

مۆسیقای ناوەوەی ڕیتم بریتییە لە ڕێکخستنی دەنگەکان، چونکە((ڕیتم زیات لە سەر سیستەمی ڕێکخستنی دەنگ هاتووە..(جۆرێکە لە جۆرەکانی مۆسیقا، کە تەواوکەری مۆسـیقای دەرەکییە، هەردوو یەك دەگـرن بـۆ خەلقکردنـی ئـاوازێکی مۆسـیقی.... ئەو بە پێچەوانەی مۆسـیقای دەرەکـی پەیوەسـتە بە پێکهـاتەی دیـری هـۆنراوە لە دەنـگ و جـووڵەو وشەو بڕگە، شاعیر بە ئەنقەست خەلقی دەکات بەشێوەو شێوازی جۆراوجۆر، بەپشت بەسـتن بە بەهـرەو کـارامەیی و چێـژی مۆسـیقی و زمـانەوانی))(صـید، ٢٠٢٠، ع٩، ٤٨١)... جـۆری دەنگەکـان بـزوێن و نەبـزوێنن و جۆرەکانیـان کـورت یـان درێژن. سیسـتمی دابەشـبوونی بزوێنەکـان، دووبـارەبوونەوەی بزوێنێـك، یـان چەنـد بزوێنێـك، لەمەودایەکـی زەمەنـی دیـاریکراودا. بەگـوێرەی نەبزوێنیش دەنـگە کـپ و گـڕەکـان، خشـۆك و تەقاوەکـان جـا پەیوەنـدی ئەمانە هەمـووی بە دەنگەکـانی دەوروبەری خۆیـانەوە)).(گەردی، ١٩٩٩ ٧٢ -٧٣) ڕێکخستنی دەنگەکان لەگەڵ یەك بەگوێرەی سروشـتی زمـانەکە بـڕگەی کـورت ودرێژ، یان بەهێزو بێ هێز دێتە ئاراوە، چونکە((ڕیتم بـریتیە لە جولانەوە یان هەسـتی جولانەوەیەك، کە ڕێکخستنی بڕگەی هێزدارو بـێ هـێز و درێژی بـڕگەکـانەوە پەیـدادەبێ، ڕیتم لە شیعردا پشت بە دەستووری کێش دەبەستێ))(گەردی، ١٩٩٩ ، ٧١). لەگەڵ ئەوەشدا ڕیتم پێوەندی بە کەسـایەتی شـاعیرەوە هەیە و توانـاو لێهـاتوویی شـاعیر جیـا دەکـاتەوە، چـونکە زۆرجـار ئەگەر بـابەتەکە هەمـان بـابەت و کێشـەکەش هەمـان کـێش بێـت دووشـیعرەکە ڕیتمیـان جیـاواز دەبێـت، چـونکە((ڕیتم پەیوەنـدی بە کەسـێتی شـاعیرەوە هەیە.شـاعیری بەهـرەدار و شاعیری بێ بەهرە لە بواری مامەڵەتکردن لەگەڵ ڕیتم لێك جیادەبنەوە، شـاعیری داهێنەرو بەهـرەدار هەوڵـدەدا دەنـگ وکەسـێتی خـۆی وەکـو خاسـیەتێکی تـایبەتی لە ڕیـتمەوە پیشـان بـدات.))(گەردی، ١٩٩٩ ٧٢)، جـگە لە لێهـاتوویی و دەسـترەنگینی شـاعیر دەروونـی شـاعیر ڕۆڵێکـی گرنـگ لە داڕشـتنی ڕیتمـی هـۆنراوەدا دەبینـێ، چـونکە((بـاری دەروونـی شـاعیر و خرۆشـانی هەسـتی نـاوەوەی پێوەندییەکـی زۆری بە ڕیـتم و مۆسـیقای نـاوەوەی سروشـتی ئەو ڕیتمە هەیە، کە لە نـاوەوە حـوکمی شیعر دەکـاو لایەنـی ئاشـکراو تـاقیکردنەوەی شیعری بەڕەنگـی خـۆی دەنەخشـێنێ))(گەردی، ١٩٩٩، ٧٧)، بـۆیە ئەگەر شـاعیر خـاوەن دەروونێکـی جێگـیرو ئاسـوودە بـوو ئەوا ڕیتمـی شـیعرەکەی بەهێـزو جێگـیر دەبێت.خۆ ئەگەر دەروونـی شـلەژاو بێـت ئەوا ریتمێکـی پچـڕ پچـڕ .یـان هەر نەبـێ ڕیتمێکـی پـڕ لەخەم و ناسـۆر دێتەئاراوە.هەر چۆنێك بێت((شیعر بێ کێش و ڕیتم نابێ، چونکە هەر هیچ نەبێ شیعر لە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

دەنــگ دروســت دەبێــت و دەنگــیش ئــاوازو ڕیــتمە))(گەردی، ١٩٩٩، ٧١) ڕیتمــیش بە بەشداریكردنی گەلێ هونەرو شێواز دێتە ئاراوە.

دووبارەكردنەوە:

دووبـارە كـردنەوە یەكـێكە لەو هـونەرانەی كەشاعیر لەبنیـاتی مۆسـیقای نـاوەوەی شیعردا پەنای بۆ دەبات و دووبارەبوونەوەش بەگەلێ شێوەو جۆر ئەنجام دەدرێت، یەكێ لەوانە دووبارە بوونەوەی دەنگە.

دووبارەبوونەوەی دەنگ:

دیــارە لە هەر هۆنراوەیەكــدا دەنگێــك یــان چەنــد دەنگێــك لەئەنجــامی دووبارەبوونەوەیاندا بە شێوەیەكی بەرفراوان زاڵ دەبن بەسەر مۆسیقای شیعرەكەدا.

ڕەگەزدۆزی

ڕەگەزدۆزی یەكـێكە لەهونەرەكـانی جوانكـاری. ڕۆڵێكـی بەرچـاوی هەیە لە مۆسـیقای نـاوەوەدا. ڕەگەزدۆزیـش بـریتییە لە(هـاتنی دووجـار یـان زیـاتری وشـەیەك بەهەمـان شـێوەو بەواتـای جیاواز.))(عبـدالله، ٢٠٠٠، ٢١). لە غەزەلەكەی جزیریـدا ڕەگەز دۆزی بەشـێوەیەكی زۆرفـراوان بەكـار هـاتووە، بەڵام لەجـۆری ڕەگەزدۆزی نـاتەواودایە. ئەویـش بـریتییە لە((ئەو وشـانەی، كە ڕەگەزدۆزیـان لێـدەكەوێتەوە یەكێـك لە چـوار مەرجەكانیـان تیـا نـایەتەدی))(عبدالله، ٢٠٠٠، ٢٢).

كەرتكردن:

هـونەرێكە جـگە لە سـەروای گـشتی هۆنراوەكە سـەرواداری تیـا بەكارهـاتووە. ئەم هـونەرەش پێـی دەوتـرێ كەرتكـردن، كە هـونەرێكی جوانكـارییە شـاعیران بەمەبەسـتی ڕازاندنەوەی شیعرەكانیان بەكاریان هێناوە، كە هەر دێرە یانیوەدێڕی شیعرێك دابەشی چەند كەرتێكـی سـەروادار كـراوە جـگە لە بـوونی سـەروای گـشتی شـیعرەكە ئەو كەرتـانە هاوسـەروا دەبــن زۆرجــاریش هــاوكێش دەبن.لێرەدا((هــۆنەر بــێجگە لە ســەروای گــشتی هۆنراوەكەی لەكـاتی هۆنینەوەی هۆنراوەدا سـەروادار بەكـار دێنــێ ، ئەم هـونەرەش پێـی دەگـوترێ كەرت كـردن، چـونكە لەبەر سـەرواداڕەكا وا دەردەكەوێـت هـۆنراوەكە كەرت كەرت كرابــێ)). (عبــدالله، ٢٠٠٠، ٤٠). كەرت كــردنیش لەعەرەبیــدا (التشــطیر) ی پێدەگوترێ.

فەسڵی دووەم: گۆرانی فۆلكلۆری كوردی

گـۆرانی بەشـێكی هەرە زینـدووی ئەدەبـی فۆلكلـۆرە. ڕازێـنەوەی ڕازانـدنەوەی ژیـانی مـرۆڤە، هەر لە سـەرەتای منـاڵییەوە گوێ بەسۆزی ئـاوازی ڕەسـەنی (لای لایەی) ی دایك جۆش

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

دەدرێ، بۆیە هەموو کۆیلەی ڕیتمی ئاوازە ڕەسەنەکان بووین، لەناو چوارچێوەی گۆرانی و ئاوازو دێرە هۆنراوە فۆلکلۆرییەکاندا بەسەدان وشەی ڕەسەن و چۆنێتی داب ونەریتی نەتەوایەتیمان پارێزراون. (بیاینسکی وگۆگۆل گۆرانیان بەمێژووی گەل ناوبردووە ، ناویان ناوە (زەنگی دەوران) و وێنەی زیندو دیارو ڕەنگینی راستی)....))(مردان) ٢٠٠٨، ژ٢٠)(دکتور محەمەد موکری و تۆفیق وەهبی بەگ) بنچینەی سەرهەڵدانی وشەی گۆرانی ئەبەنەوە سەر (گۆران). دکتۆر محەمەد موکری دەڵێت:(وشەی گۆرانی دراوەتەپاڵ (گۆران)، کە یەکێکە لە هۆزە مەزنەکانی نێوان سنەو کرماشان، کە خەڵکی ئەو عەشیرەتە پێڕەوی ئاینزای (ئەهلی حەق) دەکەن وخاوەنی (عاقیدە) و (ئاداب) و(ئەدەبیات) ی تایبەتی خۆیانن)(شاربازێڕی)١٩٨٥، ٤٧). تۆفیق وەهبیش هەمان راوبۆچونی دکتۆر محەمەد موکری هەیەو دەڵێت:(وشەی گۆرانی لە عەشیرەتی گۆرانەوە هاتووە))(س، پ،). ئەم هونەرە دەدرێتەپاڵ ئەوان، چونکە عەشیرەتێکی کشتکارو نیشتەجێبوون پتر دەرفەت و تواناییان بووە بۆ دانان و راهێنانی هۆنراوە و ئاواز)(ڕەسول، ١٩٨٤، ٨٧). گۆرانەکانیش وەکو زۆربەی عەشیرەتەکانی تری کۆمەڵگەی کوردی گەرمیان و کوێستانیان کردووە هەمیشە بەدوای لەوەڕو لەوەڕگادا گەڕاون بۆ ئاژەڵەکانیان) مەردان ، ٢٠٠٨، ژ٢٠). دوای گۆڕانی ژیانی گۆرانەکان و نیشتەجێبوونیان و(بەخێوکردنی مالات بوون بەگۆڕانکاری ژیانی گۆرانەکان کوردە ماڵەکان رقیان لێ هەڵگرتوون بەجۆرێکی وا هەوڵی لەناوبردنی کشتوکاڵەکانیان داون، ئەو نیشتەجێبوونەی گۆران بە(گۆڕان) ناوزەد کردووە، چونکە لە داب ونەریتی کۆچ و کۆچبەری لایانداوە... (وشەی ناوی(گۆران) لە گۆڕانەوە سەرچاوەی گرتووە، ئەمڕۆش بۆ پێناسەی ناوی گۆرانی(گۆرانیش پەیوەندیەکی تەواوی بەباری ژیانی کۆمەڵایەتی و خورەوشت وداب و نەریت و بوونەوە هەیە، گەورەترین هۆی کاریگەریشە لە پێشخستن و ژیانەوەی کەلەپوردا)(مستەفا ڕەسوڵ، ١٩٧٩، ٧٩). زۆرجار دەبینین کێش و ئاوازی گۆرانی فۆلکلۆری تووشی لەنگی بووە، دیارە ئەمەش لە خۆڕانییە، بەڵکو بەهۆی دەسکاریکردنەوەیە، چونکە هەموو گۆرانییەکی فۆلکلۆری کوردی لە بنچینەدا کێش و ڕیتم و ئاوازی زۆر تەواوەو هیچ لەنگییەکی تیانییە، ئەوەی تووشی ئەو کەم و کوڕییەی دەکات دەگەڕێتەوە بۆ((گۆرانی بێژە میللییەکان، چونکە باکراوندی رۆشنفکریان لاوازە، هەست وسۆزی نەتەوەییان لادروست نەبووە، لەکاتی شایی و هەڵپەڕین و بۆنەکانی تردا بە ئارەزو وخواست و ویستی خۆیان جێگۆڕکێ بەدەستەواژە و ڕستەو ناوەرۆکی بەیتە فۆلکلۆرییەکان دەکەن، چۆن بەخەیاڵیاندا هات وای دەڵێن.دیرەشیعری ئەم ئاوازی گۆرانی دەگوێزنەوە بۆ ئاوازێکی تر، بەمە فۆرمی شێوازی ناوەرۆکی گۆرانییەکە دەشێوێت و ماناو مەبەستی جوانی لەدەست دەدات) (مەردان، ٢٠٠٨، ژ٢٠) (پەندێکی ڕووسی هەیە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

دەڵێت:گۆرانی هاوتای جوانییە، یا دەڵێت لە گۆرانیدا وشە نەلادەدرێ، نەفرێ دەدرێ، سروشتی گۆرانی قووڵی و ڕاستە)(مستەفا ڕەسول، ١٩٧٩، ٧٩).

١-٢:کێش لەگۆرانی فۆلکلۆری کوردیدا

ئاشکرایە، کە شیعری کوردی ئەوەی لەسەر بنەمای کێش بنیاتنراوە پەیڕەوی دووسیستەمی کێش کراوە کێشی چەندی وەکێشی ژمارەی بڕگە، بەڵام شیعری فۆلکلۆری کوردی کە بەرهەمی میللەتەو بەزمانی سادەو ساکاری ئەوان دانراوە هیچ شتێکی بیانی لە دەرەوەی زمانی ڕەسەنی کوردی وەرناگرێت، واتە هەرچی لەگەڵ خاسیەتەکانی زمانی کوردی نەگونجێت وەری ناگرێت و هەرئەوەش وەردەگرێت، کە تایبەتە بە زمانی خەڵك، بۆیە لە شیعری فۆلکلۆری کوردیدا تەنیا پەیڕەوی کێشی ژمارەی بڕگەکراوە و هەرچی شیعری فۆلکلۆر هەیە لەسەر ئەو سیستەمە دانراوە و تاکە دێڕێکی فۆلکلۆری بەرچاوناکەوێت، کە بەپێی سیستەمی کێشی چەندی دانرابێت، چونکە لەگەڵ تایبەتمەندییەکانی زمانی کوردیدا ناگونجێت. شیعری فۆلکلۆریی کوردیی تایبەتە بە گۆرانی لە رووی کەمی و زۆری بڕگەو قورسی و سووکی ئاوازەوە.

گۆرانی فۆلکلۆری

ئەو گۆرانیانەی، کە لەبەر دەستدایە زۆربەیان بەکێشی (٧ ، ٨ ، ١٠) بڕگەییەوە دانراون. حەوت بڕگەییەکان گەلێ سادەن ئاواز لەناو تیپەکانیان تواوەتەوە.کاتێ دەخوێنرێتەوە گەر بە ئاوازیش نەخوێنرێتەوە هەست بەوە دەکرێت، کە گۆرانییە توندی لە کێشەکاندا نابینرێت. د.پرویز ناتل خانلری دەڵێت :(مەوزوونی گۆرانیەکانی خەڵك پێویستی بە هیچ بەڵگەیەك نییە.)(خەزنەدار، کێش و قافیە ٣١)، چونکە کێش و ڕیتمەکانیان ئاسانن و لەگەڵ جووڵەی جەستەدا ڕێکخراون، بۆیە هەڵەی تیاناکرێت،

شەش بڕگەیی

بوو/کێ/ ما/ رێ /می/ ری

برد/یان/لۆ/یەخ/سی/ ری

حەوت بڕگەیی

دەنگ/ دێ/ لە/شی/لا/نە/کەی

بەو /شە/وی/ با/ را/ نە/ کەی

گۆت/ مە/ کی/ ژە/جوا/ نە/کەی

بۆم/ بێ/تە/ هەی/ وا/ نە/ کەی

دەست/ لۆ/ مەم/کا/ نی/ دە/ بەم

کۆ/ رە/بێ/ جی /را/ نە/ کەی

وەستان لەدوای بڕگەی سێیەمە (٣+٤)

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بو ڤەکولینێن کوردی

هە/نا/ری/ گوڵ/ هە/نا/ری

هە/نا/ری/ عە/با/بەی/لێ

خۆمن سەرم دەرناچێ

لەمەکرو جوانی لەیلێ

هە/نا/ری /خڕ /هە/نا/ری

هە/نا/ری/ دەن/کە/ دەن/کە (مردان) ٢٠٠٨) ژ٢٠)١٤(

حەپ/سی/ ئە/بە/دیم /بۆبێ

لە/سەر/ئەو/ سی/نەو/ مەم/کە

کێشی حەوت بڕگەییە ، وەستان لەدوای بڕگەوی سێیەم دایە (٣+٤)

هەشت بڕگەیی :-

چا/ وت/ ڕە/ شە/ بە /خو/ ما/ رە/ وە

مەم/ کت/ سێ / وە/ بە/ دا/ رە/ وە

خو/ دا/ داو/ یە / مەی/ شا/ رە/ وە

گۆرانییە (٨) بڕگەییەکان((بەشێکی زۆر لە گۆرانی یەکانی کوردی هەشت هیجاییە وەشیعری هەشت هیجایی لەشیعری دە هیجایی کۆنترە)) (خەزنەدار، کێش وقافیە ل٣٣). لەم گۆرانیانەدا وەستان لەناوەڕاستدایە واتە (٤+٤) وەزۆربەی شیعرەکانی سێ دێڕە .

کێشی نۆبڕگەیی

ئەم کێشە گەرچی لەکۆندا باو بووە بەڵام لەشیعری نوێدا بەکارهێنانی کەمە .شەپۆڵەکەشی بەزۆری (٣+٣+٣) یە ٣ + ٣ + ٣

پرچی درێژو چاوی کاڵت	پر/چی/د/رێ/ژو/چا/وی/کا/ڵت
باڵای لاولاوی و لێوی ئاڵت	با/ڵای/لاو/لا/ویو/لێ/وی/ئا/ڵت
هاوار بەماڵم شێتیان کردم	ها/وار/بە/ما/ڵم/شێ/ت/یان/کردم
دەمەکەت بێنەو دەستت لابە	دە/مە/کەت/بێ/نەو/دەس/تت/لا/بە

دە بڕگەیی:

ئەم جۆرە گەلێ زۆرترە لە هەشت بڕگەیی.زۆربەی کات وەستان لەناوەڕاستدایە (٥+٥) جێگایەکی فراوان لەئەدەبی کوردی داگیر دەکات . ئەم جۆرە کێشە لە ئاوێستاو شیعری پەهلەویدا هەیە .

خوا/ یە/ هەڵ/ کە/ نی/ ئەو/ کێ/ وە/ لە/ بن

بەڵ/ کو/ دەر/ کە/ وێ / نوو/ ری/دی/ دەی/من

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ئەم/ بە/ رم/ شا/ خە /   ئەو/ بە/ رم/ شا/ خە
کرا/ ست/ بۆ/ ئە/ کەم/   لە/ گو/ ڵی/ئەو/با/خە
خە/جێ و/مە/جێ
ئە/تر/سم /بم/رم /بە/مە/را/قە/وە
ما/رەت /نە/بی/نم /بە/تە/ڵا/قە/وە
خە/جێ و/مە/جێ/ عەم/رم /خە/جێ
پێم/ بڵێ/ تو/خوا/ د/ڵت/ دا/بە/کێ (مەردان، ٢٠٠٨ ، ژ١٤)
سەڵتەنە
ری/شم /ب/تا/شن /هە/ردەر/یە/تەوە
سە/رم/ س/پی/بێ/ ڕەش /ئە/بێ/تەوە
بۆ/لای/ یار/نە/چم /ئاشت /نا/بێ/تەوە
سەڵ/تە/نە /، سەڵ/تە/نە / عوم/رە/کەم /گو/ڵە (س، پ)
هەردووهۆنراوەکە (١٠) بڕگەین وەستان لەناوەڕاستدایە(٥+٥)

٢-٢:مۆسیقا لەگۆرانی کارکردن لەفۆلکلۆری کوردیدا

کۆمەڵگای کوردەواری کۆمەڵگایەکی کشتوکاڵییە، بۆیە مرۆڤی کورد بە بەردەوامی خەریکی کارکردن بووە کارەکانیشیان هەندێکیان زۆر قورس بووەو تاقەتی لێ بڕیون و لەبەر نەبوونی ئامێرو کەرەسەی پێش کەوتوویش کارەکانیان زۆری خایاندووە، بۆیە دەتوانین بڵێین مۆرڤی کورد بەدرێژایی ساڵ خەریکی کارکردن بووە، بۆ لابردنی بەشێك لەو گرانییەی سەرشانی پەنای بۆگۆرانی بردووە، بۆیە لەنێو فۆلکلۆری کوردیدا هەمووکارێك گۆرانی تایبەت بەخۆی هەیەو سووکی و قورسی مۆسیقاکانیش بەپێی سووکی و قورسی کارەکەیە یاخود بەپێی جووڵەی جەستەی کەسەکەوەیە. کارکردن بەشێوەی هەرەوەزی بووە، ژن و پیاو شان بەشانی یەك کاریان کردووە، تاك تاك کار هەیە کە تاکە مرۆڤێك بەتەنیا بیکا، بۆیە گۆرانیەکانیش بەکۆمەڵ دەوترێن یاخود یەکێك دەیڵێت و ئەوانی تر بۆی دەگێڕنەوە کارکردنی مرۆڤی کورد بەرامبەر سروشت خۆی لەخۆیدا بریتیە لە دروستکردنی پێوەندییەکی دیالەکتیکی چڕ لە نێوان سروشت و بازوو، بۆ هێنانەدی ئەنجامی نوێ(واتەبەرهەم) لەم پێوەندیەشدا دیسان بەبازووی تاك، بە بازووی کۆوە گرێ دەدرێت، گەنم کوتان ومازوچنین ودروێنەو... هتد بەتەنیا ناکرێن، لەم کاری بە کۆمەڵەی چنگ و کارکردندا هەموو کاردانەوەکان، کە لە شێوەی گۆرانی چڕیندا بەرجەستەدەبن مۆرکی گشتگیریی وەردەگرن، واتە هونەری گۆرانی فۆلکلۆری کوردی بەهرە تاکەکان بۆدەوڵەمەندکردنی خۆی وەردەگرێت، لەم حاڵەتەشدا بەرهەمێکی هونەری گشتیی ئامادە دەبێت، کە خاوەنەکەی تاك نییە بەڵکو هەرکەسە لە ئاستی خۆی خۆی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

بەخـاوەنی دەزانێـت و بەردەوام دەیڵێـتەوە.ئەم وتـنەوەش لە فەوتانـدن ڕزگـاری دەكـات و مـرۆ دەوڵەمەندییەكەی دەپارێزێ .ئۆسكارمان دەڵێت: پیاو واقی وڕدەمێنێ لەوەی كوردەكان چۆن توانیویانە پارچە هەڵبەستەكان یان دەماودەم واباش بە وردی بگێڕنەوە))(محەمەد، ٢٠٠١، ژ١٤ ، ل٧٢)(كاری هەرەوەزی تەنیا بازووەكان بەیەكەوە گرێنادات، بەڵكو بەهرەكانیش پێكەوە نمایشدەكەن، بۆنموونە لەكاری هەرەوەزی دروێنەدا هەروەك چۆن بازووەكـان دەبنە خـاوەنی یەك ئامـانج هەربەم چەشـنەش دەروونەكـانیش پێكەوە پێویسـتیان بە ئەدەبیاتێك لەشـێوەی گۆرانیـدا هەیە، كە ببێـتە هۆیەك بـۆ دەربڕینـی ئەم هەسـتە هاوبەشـەیان. بەم جـۆرە هەروەك چـۆن بەرهەمـی دروێـنە بەرهەمـی تـاكە كەسـێك نابێـت، چـونكە ئەو بەرهەمە لەكـاتی كاركردندا داهێنراوە لەكاتی كۆبوونەوەی هەست و بـازوویەكی هاوبەشـدا لێرەشـەوە بەنـدی گۆرانیبێژەكان دەبنە تەواوكەری یەكتری و دەبـنە فـاكتەری دەوڵەمەنـد بـوونی ئەو هـونەرە، كە گۆرانی فۆلكلۆری كوردییە))(س، پ).

دروێنە، لە كۆتایی مانگی مایس و سەرەتای حوزەیران لە كوردستاندا دەست دەكرێت بە دروێـنە و سـەرپاڵەیەك و چەنـد پـاڵەیەك و گیشـەكەرێك یـان دووان بەشـداری دەكەن، كە دەچنەسەر تەبارەكە سەرەتا سەرپاڵە گازێك لە تەبارەكە دەدات، واتە بەشێكی دادەبرێت بۆ دەست بەكاربوون، ئینجا لەگەڵ پاڵەكـان دەسـت بە دروێنەدەكەن.كـارەكە زۆر قورسـە بە گۆرانی نەبێت ناچێتەسەر، بۆیە سەرپاڵە یان كامەیان دەنگەخۆشە دەست دەكات بەگۆرانی و ئەوانی تریش بۆی دەگیرنەوە.

هە /درو/نە در/ونە در/ونە

دەس/كێ/ دا/سێم /بە/ ڕو/نە

كێشی حەوت بڕگەییە(١+٢+٢+٢) دێڕی دووەم (٢+٢+٣) وشەی سەروا (درونە، ڕونە) دەنگەهاوبەشەكان (ونە) ڕیتمی گۆرانیەكە لەسەر بنمای دووبارەكردنەوە بنیات نراوە، دەنگی دوبارە (د، ر، ن، ە، س) وشەی دوبارە _(درونە) لەدروێنەدا بازو بەخێرایی دەچێتەپێش بـاری سـوكە و داس لەگەردنـی گـوڵە گەنـم دەنـێ و ئەمەكـارەكەیە كەداسەكەڕادەكێشـێتەوەبۆبڕینی گوڵەگەنمەكـان كـاردانەوەیەو قورسـە بەگرانـی دەگەڕێتەوە، بەبارێكەوە پاش چەنـد جارێـك دەبێـتە سـوارە ، كەكـاردانەوەكە خـاوترە ڕیتمەكەش كەلەدێڕی ییكەم خێرایە لەدێڕی دووەم خاودەبێتەوە

ساوار كوتانەوە

دوای ئەوەی خەلەو خەرمان هەڵدەگیرێت ئینجا نـۆرەی ئەوەیە ژنـان زەخیـرەی سـاڵ ئامـادەبكەن، ئەویش خـۆی لە سـاوارو بـرویش و گەنمەكوتـاودا دەبینێـتەوە، كە پێشـتر لە گەنمی ڕەشـگوڵ دروسـت دەكـران، سـاوار پێویسـتی بە كـوڵان هەیە ، بەڵام دووانەكەی دی هەر تەڕدەكـرێن و دەكـوترێنەوە.دوای ئەوەی ژنـان بەشـێوەی هەرەوەزی سـاوارو برویشـەكە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

ئامادەدەکەن، ئینجا لەناوحەوشە یاخود لە گۆڕەپانێکدا قۆرتێکی بازنەیی لێدەدەن، کە تیرەکەی لە مەترێك زیاتربێت، ئینجا بە قوڕەسۆر سواغی دەدەن، کە وشك بووەوە بە هەویر دایدەپۆشن و لێی دەگەڕێن تا وشك دەبێتەوە وشەوێك لە ئێوارەوە کیژو کوڕ کۆدەبنەوەو پێنج یا شەش کەس بەرامبەری یەکتر دەست بە کوتك دەست دەکەن بە ساوارکوتانەوە لەسەر ئاوازی گۆرانی و مۆسیقا، یەکێکی دەنگ خۆش گۆرانیەکە دەڵێت و ئەوانی تریش بۆی دەگیڕنەوە، هەر قۆرتێك کە دەکوترێت زۆرجار چەند کیژو کوڕێکی تر کارەکە وەردەگرن بۆئەوەی ئەوانی پێشووبحەسێنەوە.

کیژ هەرکیژێ

کیژ/ هەر/کی/ژێ /دار/بە/سە/رە

تاسی/ زێڕ/یان/ لە/سەر/سە/رە

بۆمن/ شێت/ بوون/ سە/ران/سە/رە

یاڵڵا / یا ئەڵڵا

کیژ /هەر/کی/ژی/ ئێ/لن/جا/غە

کە/وای/ بەر/یان/ بە/داغ /دا/غە

کو/ڕان /جەر/گیان/ بۆ/یان/ داغە

یاڵڵا / یا ئەڵڵا

کیژ/ هەر/کی/ژی/ س/ما/قە/یە

قەز/مە/ قی/تی/ بە/گە/ر/دەیە

ماچ/یان /نە/کەی /بێ/ فای/دەیە (شێخانی ، ١٩٨٥ ، ٣٨)

هۆنراوەکە (٨) بڕگەییە وەستان لە ناوەڕاستدایە (٤+٤) وشەی سەروا لە کۆپلەی یەکەم (سەرە) سێ جار دووبارە بۆتەوە، لەهەمان کاتدا دەنگەکانی سەرواش لە کۆپلەی دووەمدا وشەکانی سەروا (ئێلنجاغە، داغە، داغە) و دەنگەکانی سەرواش بریتین لە اغە) سەروایەکی بەهێزە، لە کۆپلەی سێیەمدا وشەکانی سەروا(سماقەیە، گەردەیە، فایدەیە) دەنگەکانی سەرواش بریتین لە (ەیە) هۆنراوەکە ئاوازەکەی خێرایە دەبێتە دوو بەش لە چوار بڕگەی یەکەم کوتك بەرزدەبێتەوە و لە چواربڕگەی دووەمدا دادەبەزێت، بەم شێوە بەردەوام دەبێت سێ دێڕ یان چوار دێڕ ئینجا دەستەواژەی (یاڵڵا)دووبارە دەبێتەوە، کە هەریەکەیان دوو بڕگەیە و بەم شێوەیە گۆرانیەکە بەردەوام دەبێت. ڕیتمی هۆنراوەکە لە سەر بنەمای دووبارەبوونەوە بنیاتنراوە، دەنگە دووبارەکان ، (ك، د، ا، غ، ی، س، ە). وشە دووبارەکانیش (کیژ، سەرە، داغ،)، سەرەڕای دوبارەبوونەوەی دەستەواژەی (یاڵڵا ، یائەڵڵا)، کە لە پاش هەموو کۆپلەکاندا دوبارەدەبێتەوە.(هەمووئەو دێڕە جیاوازانە لە چوارچێوەیەکدا خۆیان ڕێکخستووە و بەیەکەوە یەك یەکەی بابەت نمایش دەکەن ، سەرەڕای ئەوەی لە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ناوەرۆكـدا هەمووكۆپلەكـان بـۆ یەك ئامـانج گـوتراون، تەكنیكـیش دەسـتی بـاڵای لە دروسـتكردنی چوارچێـوە هاوبەشـەكەدا هەیە، كە مەبەسـتمان دووبـارەكردنەوەی دەستەواژەی(یاڵڵا یا ئەڵڵا) ئەم دەستەواژەیە كۆلەكەی هاوبەشە بۆئەوەی لەیەكتر دانەبڕێن ... هەر ئەم دەستەواژەیە دەبێتە بەڵگەیەكـی دی بۆئەوەی كە ئەم دەقە بە تەواوی لە كـاتی كـارو لە گەرمەی سـاواركوتینەوەكەدا وتراوە.گـۆرانی كـاركردن پێویسـتی زۆری بەم دوبارەكردنەوە هەیە و هیچ گۆرانییەكی كاركردن بەبێ دەستەواژەی هاوبەش نابینرێ.

سا/وار/ كو/تان
ڕەب/ی/ بەد/كار/ بەخ/تت/ سۆ/تێ
بب/یە/قە/شەی/ لە/هەر/مۆ/ تێ
شەرت/ بێ/ ز/گم /پێت/ نە/سۆ/تێ
یاڵڵا یا ئەڵڵا
ڕەب/ی/ بەد/كار/ بب/یە /پر/دم
چ/ قسەی/ خۆ/شت/ لۆ/نە/كر/دم
لە/لای/ یا/رێ /لۆ/مەت /كر/دم
نا/وت /بە/ خرا/پەی/ دە/بر/دم
لە/گە/ریا/رێ/ لێ/كت/ ك/ردم
یاڵڵا یا ئەڵڵا

هـۆنراوەكە لەچواربڕگەییەوە چووە بۆهەشت بڕگەیـی ، كێشـی ئەم هـۆنراوەیەش (٨) بـڕگەییە (٤+٤) وەسـتان لەناوەڕاسـتدایە وشـەی سـەروا بـریتین لە (سـۆتێ ، هەرمـۆتێ ، نەسۆتێ، دەنگەكـانی سەروا بـریتین لە(ۆتـێ) كـۆپلەی دووەم وشـەی سـەروا بریتیەلە(پردم، نەكردم، كردم، دەبردم، كـردم) دەنگەهاوبەشەكانی سەروا بـریتین لە(ردم) ڕیتمـی شیعرەكە لەسەر بنەمای دووبارەكردنەوە بنیاتنراوە دەنگە دووبارەكان بریتین لە (ب، ت، ۆ، ێ، د، م، ك، ر، ل) وشـەدووبارەكان بـریتین لە(بەدكـار، سـۆتێ، كـردم) سـەرەڕای دووبـارەبوونەوەی دەستەواژەكە.

لە/گەر/ تۆ/مە
لە/گەر/تۆ/مە/ ئەی /عە/ز/یمە
شێ/ت/ و/شەی/دای /دوو/كە/زی/مە
عەق/ڕو/هۆ/شت/ لا/د/زی/مە
یاڵڵا یائەڵڵا
لە/گەر/ تۆ/مە /حە/لیم/ نا/وە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

هەر/وەك/ با/زی/ سەر/ بەك/را/وە /

ڕو/ح و/ دی/نم/ لۆت /نە/ما/وە

جەر/گ و /د/رم /لۆت /سو/تا/وە

یاڵڵا /یا ئەڵڵا

هۆنراوەكە ناونیشانەكەی بە چواربڕگە دەست پێدەكات و دەبێتەهەشت بڕگە وەستان لە ناوەڕاستدایە (٤+٤) و وشەكانی سەرواش بریتین لە (عەزیمە، كەزیمە، دزیمە) دەنگەهاوبەشەكانی سەرواش بریتین لە (زیمە) كۆپلەی دووەم وشەكانی سەروا بریتین لە (ناوە، كراوە، نەماوە، سوتاوە) دەنگە هاوبەشەكانی سەروا بریتین لە (اوە) سەرواكانی بەهێزن و هەر كۆپلەیەكیش لە گۆرانی ساواركوتانەوە سەروای تایبەتی خۆی هەیە، ڕیتمی هۆنراوەكە لەسەر بنەمای دووبارەكردنەوە بنیاتنراوە، دەنگە دووبارەكان بریتین لە (ل، ت، ش، ز، م، ە، د، ، ن، و، س، ن،) وشەی دوبارە بریتین لە(تۆ، لەگەر..)و دووبارە بوونەوەی دەستەواژەی(لەگەر تۆمە) سێ جار جگە لە ڕەگەزدۆزی ناتەواو هەیە لە جۆری جودا لەنێوان(عەزیمە، كەزیمە) هەروەها لە نێوان(ناوە ، ماوە)، كە ڕۆلیان لە بنیاتی ڕیتمەكەدا هەیە، سەرەڕای دووبارەبوونەوەی دەستەواژەی (یاڵڵا یا ئەڵلا) لە دوای كۆپلەكەو بەستنەوەی بەكۆپلەكانی تر.لە ساواركوتانەوە دەقی دوبارەكردنەوە كورتە ، ئەویش پێوەندی بە جۆری كارەكەوەیە.(لە ساواركوتانەوە بەردەوام كوتك وەشاندن دووبارەدەبێتەوە، ئەمەش خۆی لە خۆیدا ئیقاعێكی تێدایە، كە بە شێوەیەكی سروشتی خۆی بەسەر گۆرانیەكدا ساغدەكاتەوە، واتە گۆرانی بێژەكە خۆڕسكانەو لەحاڵەتی نائاگایدا ئیقاعی كاركردنەكە دەگۆڕێت بە ئیقاعی گۆرانی ئەمەش ڕاستگۆترین ئاوازە، چونكە شیعرێك، كە بۆ گۆرانی دانرابێت وشە پێش ئاواز دەكەوێت، بەڵام لە گۆرانی كاركردندا ئاوازێك هەیە پێش ئەوەی وشە هەبێت.ئەم حاڵەتە ناوازەیە بۆ ساوار كوتەكان كەڵكی زۆرە چونكە هەلومەرجێكی ئیستاتیكی وا دەخولقێنی، كە تەواو لە ماندووبوونی كوتك وەشاندن كەمدەكاتەوە، واتە كەسێك بە گۆرانییەوە ئەو كارە دەكات كەمتر ماندوو دەبێت لەو كەسەی بێ گۆرانی كاردەكات، بە تایبەتی ئەم كارە، كە ئاوازەكەی لە سروشتی كارەكەوە هەڵقوڵاوە و پردێكی بەهێزی ڕۆحیی لە نێوان كارو بازودا دروست دەكات)) (محەمەد ، ٢٠٠١، ژ١٤). ئەم كارە هەرەوەزییە و بەتەنیا ناكرێت لەم كارە هەرەوەزیەو كۆبوونەوەیەدا و لە ئەنجامی ئەو ماندوبوونە هاوبەشە خۆكردانەدا گۆرانی وتن وەك ئەدەبیاتێك و دەرهاویشتەیەك ئامادە دەبێت، هەر وەك چۆن بەرهەمی كارەكە بەرهەمی كۆمەڵە كەسانێك دەبێت بەهەمان شێوەش دەكرێ دەقی ئەوگۆرانیەش بە بەرهەمی چەند كەسانێك دابنێین، ڕەنگە ئەو چەند خاوەن بەهرەیە هەریەكەیان بەجیا كە دەستی داوەتە كوتكەكە و دەستی كردووە بەساوەركوتینەوە كە، كە لە نۆرەی خۆیدا بۆ دەرخستنی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەكولینێن كوردی

بەهـرەی خـۆی و لە پێنـاوی ئەوەی گـۆرانی وتـن جەسـتەی مانـدووی كـاتی كـارەكە بحەسـێنێتەوە، بەشـی خـۆی گـۆرانی وتـووە و بەشـداری لە دانـانی دەقێكـی گۆرانیشـدا كردووە))(محەمەد، ٢٠٠١، ژ ١٤).

مەشكە ژەنین:

جێگـای سـەرنجە لە ساواركوتانەوە دەقی دووبارەكردنەوەكە كورتە، كەچـی لە مەشـكەژەنیندا دووبـارەكردنەوەكە درێـژە ئەمەش پێوەنـدی بە گـۆرانی بێـژەكەوە نیـیە، بەڵكو جۆری كارەكە وا دەخوازێت، چونكە سروشتی هەر كارێك بەپێی جووڵەو خێرایـی و خاوی جۆرە ئاوازێك دەسەپێنێت، چونكە ڕیتمی كـارەكەو جووڵە بەشداربووان و چۆنیەتی كاركردنەكە ئاوازەكە دانراوە هەر لەسەرەتاو بەپێی سروشتی كارەكە ئەو ئاوازە بەباڵای گۆرانیەكەدا بڕاوە نەك گۆرانی بێژەكان خۆیان دایان نابێت، گۆرانی كاركردن پێویستیی زۆری بەم دوبـارەكردنەوە هەیەو هـیچ گـۆرانییەكی كـاركردن بەبـێ دەسـتەواژەی هـاوبەش نـابینرێ، بۆنمـوونە ئەگەر لەم دەقە دا (یـاڵڵا یـا ئەڵـلا) دووبـارە بـووبێتەوە ئەوا لە دەقـی مەشـكە ژەنینـدا نیـوەدێری (هەی مـاڵە بـابم مەشـكێ)، (هەی عەمـرو چاووم مەشـكێ) یادەستەواژەی (مەشـكەم مەشـكەی...) دووبارەبۆتەوە، كە جارێك دەڵێت(مەشـكەم مەشـكەی مانگایە) جارێكی تر دەڵێت(مەشـكەم مەشـكەی گامێشـی..) یان لە سەرچاوەیەكی تردا (مەشـكەم مەشـكەی دەباغە)))(س، پ).

جێگـای سـەرنجە لەسـاوار كوتـانەوە دەقـی دووبـارەكردنەوەكە كـورتە ، كەچـی لە مەشـكەژەنیندا دووبـارەكردنەوەكە درێـژە ئەمەش پەیوەنـدی بەگـۆرانی بێـژەكەوە نیـیە بەڵكو جۆری كارەكە وادەخوازێت ، چونكە سروشتی هەر كارێك بەپێی جوڵەو خێرای و خاوی جۆرە ئاوازێك دەسەپێنێت ، چونكە ڕیتمی كـارەكەو جوڵە بەشداربووان و چۆنیەتی كاركردنەكە ئاوازەكە دانراوە هەر لەسەرەتاو بەپێی سروشتی كارەكە ئەو ئاوازە بەباڵای گۆرانیەكەدا بڕاوە نەك گۆرانی بێژەكان ەخۆیان دایان نابێت كابانی كوردەواری لەكاتی مەشكە هەژاندندا بەدەم ژاندنەوە گۆرانی دەڵێن ، جائەگەر یەك چن بێت یادوان بەرامبەر بـن ، گزۆرجـار گـۆرانی بەسەرمەشـكەكەدا دەڵـێن و دەیگێـڕنەوە بـۆ حەسـانەوەی مانـدووبونیان، گـۆرانی مەشـكە ژانـدن لە ڕاسـتیدا مۆنۆلـۆگێكە كابـان لەگەڵ مەشكەكەی ئەنجامی دەدات، دەبوایە دیالۆگ بووایە، بەڵام چونكە مەشكە وەڵامی نییە خۆی لە مۆنۆلۆگدا دەبینێتەوە ڕیتمی گۆرانی مەشكە ژەندن نەخێرایەو نەخاوە، بەڵكو مام ناوەندییە، چونكە جووڵەی بازوو بۆ پاڵدانی مەشكە بەخێرایی كوتك نییە و گەڕانەوەی مەشكەش كەلەبەرزیدا دەگەڕێتەوە بەو قوڕسییەوە ئەویش بەو خێراییە نییە ، بۆیە ڕیتمی گۆرانی مەشكە ژەنین بەپێی خێرایی جولەی بازووی كابان و گەڕانەوەی مەشكەیە :

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

هەی عەمرو چاوم مەشکێ

هەی ماڵەبابم مەشکێ

کێشی (٧) بڕگەییە وەستان لەدوای بڕگەی پێنجەمە (٥ +٢)گەڕانەوەی مەشکەکە خێراترە بۆیە ڕیتمەکەش خێراتردەبێت

خە/سوم/ عەم/ری/ نە/مێ/نێ

شە/وێم /زوو/ هەڵ/دەس/تێ/نێ

ئا/وی/ کا/نیم /پێ/ دێ/نێ

مەش/کۆ/ڵەم /پێ/ دە/ژێ/ َنێ هەی/ ما/ڵە/با/بم /مەش/کێ

مەش/کە /ب/ژی /بە/یا/نە

کا/کە/می/نم/ می/وا/نە

قەد/ری/لە/سەر/چا/وا/نە

وەك/ گو/ڵی/ ناو/ با/غا/نە هەی/ ما/ڵە/با/بم/ مەش/کێ

مەش/کە/ مەش/کەی/ مان/گا/یە

لۆ/لە/پی/ دار/خور/ما/یە

خە/سوو /عەم/ری /نە/مێ/نێ

لە/هەی/وا/نێم/ دە/نوێ/نێ

ئا/وی /مەش/کەم /پێ /دێ/نێ

دەك/ ما/ڵی /با/بی/ من/ بی

دەك/ هەر/دوو/چا/وی /من/ بی هەی/ ما/ڵە/با/بم/ مەش/کێ

مەش/کە/ مەش/کە/ دە/ژێ/نم

مەش/کە/کە/مان/ نە/ژا/وە

کە/ف/ و/ کە/رەی /نە/ما/وە

مەش/کە/کە/مان/ نە/ژا/وە

سێ/دا/ری /تیا/ ش/کا/وە هەی/ ما/ڵە/با/بم/ مەش/کێ (دیلێژەیی، ٢٠٠١، ژ ١٤، ٩٧)

گۆرانیەکە لەسەر کێشی حەوت بڕگەییە، وەستان دوای بڕگەی چوارەمە(٤+٣) بە شێوەی کۆپلەیە وشەکانی سەروای کۆپلەی یەکەم بریتین لە(نەمێنێ، دەستێنێ ، دێنێ) پیتە هاوبەشەکانی سەرواش بریتین لە (ێنێ)، کۆپلەی دووەم وشەی سەروا بریتیە لە(بەیانە، میوانە، چاوانە، باغانە. دەنگی هاوبەشی سەروا بریتیە لە (انە)کۆپلەی سێیەم دووجۆرسەروای هەیی دوودێڕی یەکەم وشەی سەروایان (مانگایە، خورمایە) و سەرواکەیان

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

(ایه) لەدوای ئەوە سەرواکە دەگۆڕێت و وشەکانی بریتین لە(نەمێنێ ، دەنوێنێ ، پێدێنێ)و دەنگە هاوبەشەکانی سەروا بریتین لە(ێنێ). لە کۆپلەی چوارەمدا وشەی سەروا بریتین لە(نەژاوە، نەماوە، شکاوە) و دەنگەکانی سەرواش بریتین لە (اوە) ڕیتمی گۆرانییەکە لەسەر بنەمای دووبارەکردنەوە بنیاتنراوە، دەنگە دووبارەکان بریتین لە(و، س، ن، ێ ، ش، ك، ن، ە، ك، ژ، د، ر،). دوبارەبوونەوەی وشەکانی(مەشکێ، بابم، سەرە ڕای دوبارەبوونەوەی(هەی عەمرو چاوم مەشکێ ، هەی ماڵەبابم مەشکێ)، کە ئەویش حەوت بڕگەیەو لەسەرەتاو کۆتایی گشت کۆپلەکاندا دووبارە دەبێتەوە . ئاوازی گۆی مەشکەژەنین لەبەرئەوەی جووڵەی بازو بۆ پاڵدانی مەشکە زۆر خێرا نییە بەقەد کوتك وەشاندن و گەڕانەوەی مەشکەش، کە لە بەرزیدا دەگەڕێتەوە دیسان بەو خێراییە نییە، واتە کارو کاردانەوە زۆر خێرا نییە بۆیە ڕیتمی گۆرانی مەشکەژەنین بەپێی خێرایی جووڵەی بازوو پاڵدانی مەشکەو گەڕانەوەیەتی.

کەواتە گۆرانی ڕەوێنەوەی ماندوێتی و هەست نەکردنە بە ماندووبوون و بەخشینی توانایەکی مەعنەوی بۆ بەردەوام بوون، کەواتە گۆرانی تەنیا بۆ خۆشی نییە بەڵکو دەبێتە غەریزەو ئامانج و بوونی مەعنەوی خۆی لە بوونێکی ماددیدا دەخاتەڕوو ، هەرئەوەشە کەوای کردووە گۆرانی فۆلکلۆری زۆردەوڵەمەند بێت ..

دەستاڕ:

دوای ئەوەی ساواردەکوترێتەوە کارێکی تر دێتەپێش ژنانەوە ئەویش ساوارو بڕوێش هاڕینە بەدەستاڕ، لە کۆندا ئاش ئەوەندە زۆر نەبووە، بۆیە ناچاربوونە پەنا بەرنە بەر دەستاڕ بۆ ساوار و بڕوش هاڕین ، دەستاڕیش دووبەردی پانی خڕِە تیرەکەی لە پەنجا سانتیمەتر زیاترە، ئەوەی خوارەوە نێرکێکی داری هەیەو ئەوەی سەرەوەش ناوەڕاستی کونەو لەسەر نێرکەکە دادەنیشێ و لەهەمان کاتیشدا لەو کونەوە دانەوێڵەی تێ دەکرێت، دەسکیشی هەیە بۆ سوڕاندن، ژنێك یان دوان کارەکە دەکەن، ئەویش کارێکی قورسە بۆیە پەنا بۆ گورانی وتن دەبەن بۆ لە بیرکردنی ماندوویێتی و بەخشینی وزە.

دەستاڕ

دەس/تاڕ /لە/ما/رێ /کێ/ وا/کێ

گڕ/گڕ/ لە/کێ/ وا/کێ

دەس/تاڕ/ لە/ما/رێ/ مە/لا/یە

گڕ/گڕ/ لە/ما/رێ/ مە/لا/یە

لە/ما/مۆس/تای /می/رو/ مە/زن

لە/مە/لاژ/نێ /دەست/ بە/ با/زن

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

کی/ژە/کە/یان /کوڕ/ دەی/خو/ازن

دوو/گورو/ دوو/ شی/لا/نان/ دە/وێ

هەو/کی/ بە /مەر/جان/مان/ دە/وێ

ما/چی/ کی/ژە/ جوان/مان /دە/وێ

دەچ/مە /حە/لەب/ کن/دڕ/ دەی/نم

با/بی/ کی/ژی/ جوان / خن/کێ/نم

ك/چی/ جوا/نە و/ لێی/ دەس/تێ/نم (شێخانی، ١٩٨٥ ، ٦٧)

کێشی گۆرانیەکە (٨) بڕگەییە، لە هەندێ شوێندا نەبێت بە زۆریی وەستان لە ناوەڕاستدایە (٤+٤). وشەکانی سەروا، کە دوودوو یان سێ دێڕ یەك سەروایان هەیە وشەکانی بریتین لە:کێ ، کێ ، مەلایە، مەلایە، مەزن ، بازن، خوازن ، دەوێ ، دەوێ، دەوێ، دەینم، خنکێنم، دەستێنم) دەنگە هاوبەشەکانی سەرواش دەگۆڕێن وهەردوو یان سێ دێڕ سەروایەکیان هەیە، (کێ ، مەلایە، ازن، دەوێ ، ێنم) و ڕیتمی شیعرەکەیش لەسەربنەمای دووبارەکردنەوە بنیاتنراوە، دەنگە دووبارەکان بریتین(د، س، تـ ، ڕ گ، م/ز، ا، ن، ج، ی، ل،)وشە دووبارەکانیش بریتین لە(کێ، گڕ، مەلایە، دەستاڕ، دەوێ، جوان، ئاوازی گۆرانیەکە خاوە، چونکە سوڕاندنی دەستاڕ ئاسان نییە، بازوو لەسەرخۆ دەیسوڕێنێت ئاوازەکەش لەگەڵ گەڕی دەستاڕەکەدا دەڕوات.

هەموو جۆرە کارێك لە کوردیدا گۆرانی تایبەتی خۆی هەیە، بەڵام لەبەر بەرتەسکی سیمینار نەمانتوانی لەوەندە کارە زیاتر وەرگرین.

ئەنجام:

لە کۆتایی توێژینەوەکەدا دەگەینە چەند خاڵێك وەك ئەنجام دەیانخەینەڕوو:

١- شیعری فۆلکلۆری بە گشتی لەسەر بنەمای کێشی ژمارەی بڕگە دانراوە و تاکەدێڕێکیش بە سیستەمەکانی تری کێش بەرچاوناکەوێت. کێشەکانیش لەنێوان (٥، ٦، ٧، ٨، ٩، ١٠)بڕگەیدان.

٢- گۆرانی فۆلکلۆری بەگشتی و گۆرانی کارکردن بەتایبەتی لەئاستی مۆسیقای دەرەوەدا، لەڕووی کێشەوە(٧، ٨، ١٠) بڕگەین و سەرواش لە گۆرانیدا زۆر بەهێزە، چونکە قورسایی ئاوازی دەکەوێتەسەر.

٣- گۆرانی کارکردن زیاتر بە شێوەی هەرەوەزی دەوترێت ، چۆن کارەکە هەرەوەزییە، گۆرانیەکەش بە هەمان شێوە، بە کۆمەڵ دەوترێت ، یان یەك دەیڵێت و ئەوانی تر بۆی دەگێڕنەوە.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

٤- ریتم كە لە هۆنراوەی دیكەدا پشت بە چەند هونەرێك دەبەستێت، بەڵام لە هۆنراوەی گۆرانی كاركردندا بەشێوەیەكی سەرەكی پشت بە هونەری دووبارەكردن دەبەستێت و لە زۆربەی گۆرانیەكانی كاركردندا دەستەواژەیەك هەیە، كە لە دوای كۆپلەكاندا دووبارە دەكرێتەوە.ریتمەكان كە لەگەڵ جووڵەی بازوو رێكدەخرێن بەپێی خێرایی و هێواشی جووڵەی بازوو و ریتمەكەش خێرا یان خاودەبێت.

٥- گۆرانی كاركردن سەرەڕای وەرگرتنی چێژی خۆشی، بۆ وەلانانی ماندوێتی و حەسانەوەیەو هیچ كارێك نییە لە كوردەواریدا گۆرانی تایبەتی خۆی نەبێت كەواتە گۆرانی ڕەوێنەوەی ماندوێتی و هەست نەكردنە بەماندووبوون و بەخشینی توانایەكی مەعنەوی بۆ بەردەوام بوون، كەواتە گۆرانی تەنیا بۆ خۆشی نییە بەڵكو دەبێتە غەریزەو ئامانج و بوونی مەعنەوی خۆی لە بوونێكی ماددیدا دەخاتەڕوو، هەرئەوەشە، كە وایكردووە گۆرانی فۆلكلۆری زۆر دەوڵەمەند بێت.

سەرچاوەكان:

- بیمار، عبدالرزاق(١٩٩٢)، كێش و مۆسیقای هەڵبەستی كوردی، چاپخانەی (دارالحریە) بەغدا.
- حوسێن، د.هیمداد(٢٠٠٧)، ئەدەبیاتی فۆلكلۆری كوردی(دەق و لێكۆڵینەوە)، هەولێر.
- خەزنەدار، د.مارف(٢٠٠٤)، مێژووی ئەدەبی كوردی، ب٤، دەزگای چاپ و بڵاوكرنەوەی ئاراس ، هەولێر.
- دێڵێژەیی، رەسول(٢٠٠٠)، بەرەمەشكەو چەند بەیتێكی فۆلكلۆریی، گ، كەلەپوری كورد، ژ١٤.
- رەسوڵ، د.شوكریە(١٩٨٤)، ئەدەبی فۆلكلۆری كوردی، ب٢، هەولیر.
- ڕەسول، د.عیزەدین مستەفا(١٩٧٩)، لێكۆڵینەوەی ئەدەبی فۆلكلۆری كوردی ، چ٢، سلێمانی.
- سید مینە، مستەفا(٢٠٠٧)، پایەی وەفایی لەناو شاعیرانی سەدەی نۆزدەهەمی كرمانجی خوارووا، دەزگای تەفسیر بۆ بڵاوكردنەوە، هەولێر.
- شێخانی، سعداللە اسماعیل(١٩٨٥)، فۆلكلۆری كوردی، چاپخانەی (العلا) بەغداد.
- شاربازێڕی، عوسمان(١٩٨٥)، گەنجینەی گۆرانی كوردی، بەغدا.
- شاربازێڕی، عەبدول(٢٠٠١)، بووك گواستنەوە، گ كەلەپووری كوردی ، ژ١٤.
- عبداللە، ادریس(٢٠٠٣)، جوانكاری لە ئەدەبی كوردیدا، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی.
- كارگەچی، بەهار(٢٠٠١)، گۆرانی مەشكە ژەنین ، گ كەلەپوری كوردی، ژ١٤.
- گەردی، عەزیز(١٩٩٩)، سەروا، دەزگای ئاراس بۆ چاپ وبڵاوكردنەوە، هەولێر.
- گەردی، عەزیز(١٩٩٩)، كێشی شیعری كلاسیكی كوردی و بەراوردكردنی لەگەڵ عەرووزی عەرەبی وكێشی شیعری فارسی، چاپخانەی وەزارەتی رشۆشنبیری، هەولێر.
- موكری، كامەران(١٩٨٤)، ئەدەبی فۆلكلۆری كوردی، ب١، چاپخانەی زانكۆی سەلاحەدین ، هەولێر.
- مردان محەمەد(٢٠٠٨)، مێژووی تۆماركردنی ئاوازو گۆرانی فۆلكلۆری كوردی وبەسەركردنەوەی عەلی قزڵجەیی، گ كەلەپوری كورد، ژ ٢٠.
- محەمەد، نزار(٢٠٠١)، فاكتەری كاركردن لە دەوڵەمەند بوونی گۆرانی فۆلكلۆری كوردیدا، گ، كەلەپوری كوردی، ژ١٤.
- مكری، د.محمد(١٣٢٩)، گۆرانی یا ترانەهای كردی، تهران.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەكولینێن كوردی

سەرچاوە عەرەبیەکان

- انيس، د.ابراهيم(١٩٧٨)، موسيقا الشعر، ، ط٥، مكتبه الانكلو المصرية، مصر.
- الجوهري، د. محمد(١٩٧٨)، علم الفولكلور، دراسة في الانثروبولوجيا الثقافية، ج١، ط٢، دار المعارف، القاهرة.
- خلوصى، د.صفاء(١٩٧٧)، فن التقطيع الشعري والقافية، منشورات مكتب المتنبى، بغداد.
- سوكولوف، يوري(١٩٧١)، الفولكلور قضاياه وتأريخه، ت: حلمي شعراوي وعبدالحميد حواس، القاهرة،
- صيد، سعيد(٢٠٢٠)، الموسيقى الداخلية في شعر منتهى الطلب ، مجله اشكالات فى اللغة والادب، مجلد ٩ ، العدد١.
- ضيف(؟)، دشوقى، في النقد الأدبي، دارالمعارف) بغداد :د.ت.
- عيد، رجاء(١٩٧٥)، الشعر والنغم، دار النشر الثقافية، القاهرة.
- اسعد على، محمد(٢٠٠٩)، بين المسيقى والأدب، دار الشؤن الثقافية العامه، بغداد.
- فهمي، دريه(١٩٨١)، العلاقة بين الموسيقى و الشعر، مجلة عالم الفكر، العدد٤.
- كراب، الكزندر هجرتي(١٩٦٧)، علم الفولكلور، ت: رِشدي صالح، دار الكاتب العربي للطباعة والنشر، القاهرة.
- مرسي، احمد(١٩٨١)، مقدمة في الفولكلور، ط٢، دار الثقافة، القاهرة.
- الملائكة، نازك(١٩٩٣)، سايكلوجية الشعر ومقالات أخرى، دار الشؤن الثقافية العامة ، بغداد.
- النعمة، عبد الغفور(١٩٨٨)، الرباط المقدس بين الموسيقى والشعر، مجلة الأقلام، العدد ٥.
- ويلك، وارين، رينيه واوستن(؟)، نظرية الادب، ت. محى الدين صبحى، د.ت.

الموسيقا الشعرية لأغاني العمل في التراث الكردي

الملخص:

تُعد الأدبيات التراثية الكردية ثروة غنية وكانت دائماً بمثابة دليل على خطاب البقاء والأصالة القومية، ومحط اهتمام الباحثين . لقد عبّرت الأغاني التراثية عن الإحاسيس والقدرات الجسدية والفكرية للإنسان الكردي الذي انسجم مع مناخ منطقته .هذا البحث هو جزء من تلك الأغاني وبالأخص الأغاني التي تم أداؤها اثناء العمل وتم اخذ البنية الفنية والموسيقا الشعرية من الداخل والخارج لتلك الأغاني من مناطق وأقاليم مختلفة أنموذجا مع التحليل المطلوب لها.

تُعد أغاني العمل بحسب الباحثين من اقدم أنواع الأغاني التي من خلالها عبر الإنسان اثناء أداء عمله عن حزنه وفرحه .ومن هذا المنطلق نجد من الضروري التعمق في دراسة هذه النتاجات وتحليلها .في الجزء الأول تم توضيح بنية الأدب التراثي وأغاني العمل ودورها في فنون البلاغة في نشأة هذه الموسيقا .وفي الجزء الثاني على هذا الأساس تم تطبيق تلك الأسس على نماذج من الأغاني التراثية الكردية.

الكلمات الدالة: *التراث، أغاني العمل، الموسيقا الخارجية، الموسيقاالداخلية، البلاغة أو المؤدون / المطربون*

The Poetic Music of Work Songs in Kurdish Folklore

Abstract:

This study is entitled "The Poetic Music of Work Songs in Kurdish Folklore". Kurdish folk literature is a rich treasure and has, as a remaining discourse of Kurdish nationalism, attracted the attention of researchers. Folk songs express feelings, physical abilities and thoughts of the Kurds. The current study sheds light on those songs, particularly, work songs. It analyses the artistic structure and poetic music of the songs in various places. According to the belief of the researchers, Work Songs are the oldest type of songs through which human beings, alongside working, have expressed their feelings. Therefore, an in-depth analysis of those literary works is needed. The first section of the recent study is concerned with the structure of folk literature, work songs and the role of rhetoric in creation of poetic music. The second section deals with analyzing Kurdish folk songs.

Key words: *Folklore, Work Songs, Rhetoric, Poetic Music*.